

Met 'hun' *Verhaal van Zeeland* hebben Kuipers en Swiers op een voor een breed publiek toegankelijke manier de Zeeuwse geschiedenis samengevat en verklaard. *Het verhaal van Zeeland* maakt de behoefte aan een integrale Zeeuwse geschiedschrijving er echter niet minder om, maar dat lijken de auteurs zich zelf ook te realiseren.

Aad P. de Klerk

W. Hupperetz, *Het geheugen van een straat. Achthonderd jaar wonen in de Visserstraat te Breda* (Dissertatie Universiteit van Tilburg 2004, Erfgoed studies Breda II; Utrecht: Matrijs, 2004, 320 blz., € 34,95, ISBN 90 5345 256 7).

Dit is het trieste relaas over de verloedering en de sociale ondergang van een straat in de binnenstad van Breda. Eens een straat waar hoge bestuurders en vooraanstaande geestelijken woonden, maar waar al na 1580 de sociale neergang begon. Het sociale verval bereikte een dieptepunt in de jaren tachtig van de twintigste eeuw. Toen bepaalden kroegjes en disco's van niet al te best allooi, leegstand en uitgewoonde studentenhuizen het straatbeeld.

In tegenstelling tot de talrijke studies over de geschiedenis van een stad zijn wetenschappelijke boeken en artikelen over de geschiedenis van één straat in ons land dun gezaaid. Slechts aan de Herengracht en de Van Eeghenstraat in Amsterdam, het Rapenburg in Leiden en het Lange Voorhout en de Nassaustraat in Den Haag zijn studies gewijd, en dan betreft het steeds grachten en straten met een grote status. Dat van een straat, die langzaam een achterbuurt is geworden, de geschiedenis wordt geschreven, kan men uniek noemen.

De doelstellingen en de opzet van deze dissertatie, waaraan de auteur vijftig jaar heeft gewerkt, zijn ambitieus. Hij beoogt, zoals blijkt uit zijn inleiding, een integraal onderzoek te verrichten om zo het geheugen van de Visserstraat vast te leggen. Vele wetenschappelijke disciplines worden hierbij gebruikt: geschiedenis door een intensief onderzoek van schriftelijke bronnen en interviews, archeologie door een bestudering van bodenvondsten en van geologische lagen en tenslotte bouwhistorisch onderzoek van panden. Bovendien worden deze benaderingen nog ingebed in het kader van de stedenbouwkundige ontwikkeling van Breda. Al deze invalshoeken worden gebruikt om het geheugen van de Visserstraat vast te leggen.

Maar wat is het geheugen van een straat eigenlijk, wat moeten we ons hierbij voorstellen? Het geheugen van de Visserstraat, zoals de auteur dit beschrijft, bestaat uit de interactie tussen de sociaal-culturele betekenis van de straat en het ruimtelijk-fysieke, materiële erfgoed, zoals de huizen en de inrichting. Dat geheugen wordt in deze studie opgefrist door vele nieuwe gegevens aan de vergetelheid te ontrukken. Een ware 'feitenbrij' zoals de auteur dit zelf noemt, maar wel een zeer bewonderenswaardige. Indrukwekkend is de grote diversiteit aan bronnen en de grote hoeveelheid hiervan die voor dit onderzoek zijn gebruikt. Het moet een monnikenwerk zijn geweest dit materiaal allemaal te verzamelen. Om al deze gegevens te presenteren is de achthonderdjarige geschiedenis van de Visserstraat opgedeeld in vier perioden van tweehonderd jaar.

Tenslotte vormt de periode van 1983 tot 2003 een soort epiloog waarin de dagboek-aantekeningen zijn opgenomen van de laatste bewoner van de straat, Eloi Koreman. Met de moed der wanhoop probeert hij een oud middeleeuws pand weer bewoonbaar te maken en te restaureren en bovendien trekt hij als een soort Don Quichotte ten strijde tegen de ambtelijke molens.

Niets dan lof voor deze studie, maar toch enkele kanttekeningen. Soms is het niet goed wanneer iemand te lang met een studie bezig is. De verleiding is groot om alle buitenpaden en gerelateerde onderzoeken die in een kwart eeuw al zijn verricht ook te presenteren. Dat leidt — hoe interessant deze ook zijn — de aandacht af van het hoofdthema. Dit blijkt uit de presentatie van de vier perioden van tweehonderd jaar. Zo bevat het eerste hoofdstuk een wel zeer uitgebreid exposé met een nieuwe hypothese over het ontstaan van het vroegste kasteel van Breda dat ingaat tegen de gangbare visie. In hoeverre dit gevolgen had voor de Visserstraat wordt niet echt duidelijk. In andere hoofdstukken worden bijvoorbeeld bewerkingen van kohieren van de gehele stad gepresenteerd, maar meestal ontbreekt een echte relatie naar de Visserstraat. Hierdoor waaiert het onderzoek dikwijls te veel uit naar de geschiedenis van de gehele stad Breda.

Door de verschillende disciplinaire invalshoeken bij het onderzoek van de straat raakt de schrijver soms in de knoei met zijn structuur, zoals bijvoorbeeld in de periode 1385 tot 1580: eerst wordt de geschiedenis beschreven van het aantal huizen in de stad en de demografische ontwikkeling in Brabant, daarna volgt de geschiedenis van de bewoners opgedeeld in leenmannen/stadsbestuurders (1385-1550), de geestelijken (1385-1550), vervolgens komen de bewoners van de Havermarkt en Vismarkt (1400-1550) aan de beurt, dan belanden we in de ‘troebelen’ gedurende de periode van de Beeldenstorm en Opstand (1550-1580). Direct daarop zitten we weer in 1385 voor de bouw van de huizen en de wooncultuur die uiteindelijk eindigt met een boedelbeschrijving uit 1547. Het zou mooier geweest zijn om de twee thema’s bewoners en wooncultuur al direct met elkaar te integreren, zo voorkomt men ook herhalingen. Hetzelfde probleem komt in alle hoofdstukken voor. Persoonlijk zou ik ervoor zijn om de chronologie binnen de hoofdstukken veel strakker aan te houden en de invalshoeken al direct te integreren, om de lezer zo beter bij de les te houden.

De verleiding is groot om enkele krenten uit de pap te halen. Ronduit fantastisch is de beschrijving van het wel en wee van de bewoners en zelfs van de gasten van de herberg De Drie Moeren in de periode 1626 tot 1702. Wat hiervoor aan bronnenmateriaal boven water is gehaald is geweldig. Niet alleen de huwelijksperikelen van de herbergiers, maar ook ruzies van gasten, het verloop van gildenmaaltijden, en zelfs het verblijf van gegijzelde dorpsbestuurders in de herberg en de inkwartiering van soldaten is met behulp van zeer uiteenlopend bronnenmateriaal onderzocht. Verder kon de schrijver dankzij boedelinventarissen, uitgebreide rekeningboeken van de verhuurder van het pand en archeologische vondsten nog een prachtig beeld schetsen van de inrichting, de bedrijfsvoering, de zorg voor de gasten en het onderhoud en de verbouwingen van deze zeventiende-eeuwse herberg.

Andere zeer interessante bewoners van de Visserstraat waren belangrijke kanunniken in het begin van de vijftiende eeuw, een schoolhoudster Ma Cousine aan het eind van de zestiende eeuw, advocaten en hoge militairen in de zeventiende en achttiende eeuw, de

grootvader van Vincent van Gogh in de negentiende eeuw en niet te vergeten de bewoners van het arme Vissershofje dat in 1887 werd gebouwd. Daar woonden arbeidersgezinnen met een eigen voetbalteam 'Houdt Moedig Stand.' In dit hofje hielden de bewoners postduiven en organiseerden zij jaarlijks feesten waarbij poppen van vissers uit de ramen werden gehangen. Schrijnend is de beschrijving van het gemeentelijke beleid voor stadsvernieuwing in de jaren zestig en tachtig van de vorige eeuw. Wat er toen vernield is van het culturele erfgoed is schrikbarend.

Het boek is prachtig uitgegeven en aan het bijeenzoeken van de illustraties heeft de auteur veel aandacht en zorg besteed. Prachtige portretten van zestiende-eeuwse bewoners heeft hij teruggevonden. Afbeeldingen van opgegraven voorwerpen en fraaie oude foto's uit de periode rond 1900 (ondermeer van een deftige damesschietclub en van twee kleine arme jongetjes met kromme beentjes door de Engelse ziekte) geven een fraai beeld van de wooncultuur en de levensstijl van de straat. Het beeldmateriaal ondersteunt de rode draad van het boek: de 'dramatiek' van het verval van eens een aanzienlijke straat die steeds meer verarmde en verloederde.

Thera Wijsenbeek

A. Fl. Gehlen, P. L. Nève, ed., *Het notariaat in de Lage Landen (± 1250-1842). Opstellen over de geschiedenis van het notariaat in de Lage Landen vanaf de oorsprong tot de negentiende eeuw* (Ars notariatus CXVII; Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap, Deventer: Kluwer, 2005, x + 261 blz., ISBN 90 130 2851 9).

De viering van het vijftigjarig bestaan, in 2002, van de Stichting tot bevordering der notariële wetenschap is luister bijgezet met de publicatie van twee boekwerken: een monografie van R. de Jong over het notariaat in Nederland tussen 1842 en 1999 (recensie in *BMGN*, CXX (2005) 138-139) en de hier aangekondigde bundel. Een geplande monografie over het notariaat in België in de negentiende en de twintigste eeuw bleek (nog) niet realiseerbaar. In de indrukwekkende reeks *Ars notariatus*, waarin tot op heden 129 delen verschenen, zijn al eerder minstens drie bundels gepubliceerd onder (mede) redactie van P. L. Nève, gewijd aan diverse aspecten van de geschiedenis van het notariaat.

Nu ligt dan een bundel opstellen op tafel die een nieuwe *status quaestionis* beoogt te geven wat de Nederlanden betreft. Acht auteurs behandelen perioden van de notariaats-geschiedenis aldaar met het accent op bepaalde regio's: wat de nieuwe tijd betreft in het prinsdom Luik, in het vorstendom Stavelot/Malmédy, de 'Limburgse' territoria, Staats-Brabant, Staats-Vlaanderen, de provincies Holland en Zeeland, en de gewesten Friesland, Groningen en Utrecht.

Cappon neemt de hele Middeleeuwen voor zijn rekening. (1-29) In zijn bijdrage komen enkele fundamentele trekken van het ambt van de notaris, die oudtijds door of namens de paus of de keizer werd benoemd, aan de orde. Eén van die aspecten is het vertrouwen dat het publiek in de notaris moet kunnen hebben: zijn akten hebben immers bewijskracht, óók in volgende generaties; men denke maar aan de testamenten. Als in de

grootvader van Vincent van Gogh in de negentiende eeuw en niet te vergeten de bewoners van het arme Vissershofje dat in 1887 werd gebouwd. Daar woonden arbeidersgezinnen met een eigen voetbalteam 'Houdt Moedig Stand.' In dit hofje hielden de bewoners postduiven en organiseerden zij jaarlijks feesten waarbij poppen van vissers uit de ramen werden gehangen. Schrijnend is de beschrijving van het gemeentelijke beleid voor stadsvernieuwing in de jaren zestig en tachtig van de vorige eeuw. Wat er toen vernield is van het culturele erfgoed is schrikbarend.

Het boek is prachtig uitgegeven en aan het bijeenzoeken van de illustraties heeft de auteur veel aandacht en zorg besteed. Prachtige portretten van zestiende-eeuwse bewoners heeft hij teruggevonden. Afbeeldingen van opgegraven voorwerpen en fraaie oude foto's uit de periode rond 1900 (ondermeer van een deftige damesschietclub en van twee kleine arme jongetjes met kromme beentjes door de Engelse ziekte) geven een fraai beeld van de wooncultuur en de levensstijl van de straat. Het beeldmateriaal ondersteunt de rode draad van het boek: de 'dramatiek' van het verval van eens een aanzienlijke straat die steeds meer verarmde en verloederde.

Thera Wijsenbeek

A. Fl. Gehlen, P. L. Nève, ed., *Het notariaat in de Lage Landen (± 1250-1842). Opstellen over de geschiedenis van het notariaat in de Lage Landen vanaf de oorsprong tot de negentiende eeuw* (Ars notariatus CXVII; Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap, Deventer: Kluwer, 2005, x + 261 blz., ISBN 90 130 2851 9).

De viering van het vijftigjarig bestaan, in 2002, van de Stichting tot bevordering der notariële wetenschap is luister bijgezet met de publicatie van twee boekwerken: een monografie van R. de Jong over het notariaat in Nederland tussen 1842 en 1999 (recensie in *BMGN*, CXX (2005) 138-139) en de hier aangekondigde bundel. Een geplande monografie over het notariaat in België in de negentiende en de twintigste eeuw bleek (nog) niet realiseerbaar. In de indrukwekkende reeks *Ars notariatus*, waarin tot op heden 129 delen verschenen, zijn al eerder minstens drie bundels gepubliceerd onder (mede) redactie van P. L. Nève, gewijd aan diverse aspecten van de geschiedenis van het notariaat.

Nu ligt dan een bundel opstellen op tafel die een nieuwe *status quaestionis* beoogt te geven wat de Nederlanden betreft. Acht auteurs behandelen perioden van de notariaats-geschiedenis aldaar met het accent op bepaalde regio's: wat de nieuwe tijd betreft in het prinsdom Luik, in het vorstendom Stavelot/Malmédy, de 'Limburgse' territoria, Staats-Brabant, Staats-Vlaanderen, de provincies Holland en Zeeland, en de gewesten Friesland, Groningen en Utrecht.

Cappon neemt de hele Middeleeuwen voor zijn rekening. (1-29) In zijn bijdrage komen enkele fundamentele trekken van het ambt van de notaris, die oudtijds door of namens de paus of de keizer werd benoemd, aan de orde. Eén van die aspecten is het vertrouwen dat het publiek in de notaris moet kunnen hebben: zijn akten hebben immers bewijskracht, óók in volgende generaties; men denke maar aan de testamenten. Als in de